

**SEYYİD NESİMİ'NİN "ARZULAR" REDİFLİ GAZELİ ÜZERİNE
BİR TAHLİL DENEMESİ**

One of Analysis Studied On the Seyyid Nesîmi's Gazal of 'Arzular'

Dr. Rıdvan CANIM*

ÖZ

Nesîmî, mutasavvıf bir şairdir. Dolayısıyla onun şiirindeki terimleri gerçek anlamından çok mecâzî anlamda ele almak gerekir. Bu çalışmada Nesîmî'nin "Arzular" redifli şiiri bu bakış açısıyla tahlil edilmeye çalışılmıştır. Nesîmî, mutasavvıf bir şairdir. Dolayısıyla onun şiirindeki terimleri gerçek anlamından çok mecâzî anlamda ele almak gerekir. Nesîmî'ye göre Allah, kemâl-i mutlak. İnsan, bu dünyâda bütün sevdiklerinden (*sadece can değil, belki mal, mülk, çoluk çocuk, makam, mevki vs.*) vazgeçmedikçe, bunları birer birer gerçek sevgili yolunda kurban etmedikçe kâmil (*olgun*) bir mü'min olamaz.

Anahtar Sözcükler: Divan edebiyatı, şair, Nesîmî, tasavvuf, şiir tahlili

ABSTRACT

Nesimi is a poet famous for his mystical poems. Therefore, the terms and expressions in his poems should be analyzed from a metaphorical perspective rather than their direct meanings. With this in mind, one of Nesimi's poems written in "Arzular" cadence (Redif) will be analyzed in this paper. In Nesimi's ideology, Allah represents absolute excellence. According to him, one could become a true believer only through a renunciation of all worldly things that he is in love with (not only his soul but also his family, his wealth and all career concerns.)

Keywords: Divan literature, Poem, Poet, Nesimi, Sufism, Mystical poem

GAZEL

*Dildâra müştâk oldu cân anun cemâlin arzular
Hicrâna katlanmaz gönül yârin visâlin arzular*

*Yandırdı şevkin bağırumı gör tâbişimden kim neçe
Cânım susamıştır lebin âb-ı zülâlin arzular*

* Atatürk Üniversitesi, Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü Öğretim Üyesi.

*Yakmak gereksin yaş ile her dem gözün misbâhını
Ger gözlerin gerçekleysin anun hayâlin arzular*

*Çarhın hilâl ü bedrine gönlüm dilemez bakmağa
Niçin ki yüzün bedrini kaşın hilâlin arzular*

*Yâ-Rab ne hûrî-çehredir şol mâh-ı tâbân yüzü kim
Gördükçe anun yüzünü güneş zevâlin arzular*

*Âşıkların âzârına gör kim neçe bel bağlamış
Şol bî-vefâ aşıkların niçin vebâlin arzular*

*Şehdin hadîsi hem şeker hoş gelmez ol müştâka kim
Şol Rûh-ı Kudsün mantkı şîrîn-makâlin arzular*

*Çîn nâfesinden bezdi cân anberden usandı gönül
Her subh-dem şol dilberin zülfiyle hâlin arzular*

*Aşkında kurbân olduğum ister Nesîmî sor neden
Şol ma'nîden kim dünyede her şey kemâlin arzular*

1. Dildâra müştâk oldu cân anun cemâlin arzular
Hicrâna katlanmaz gönül yârin visâlin arzular

*“Cân, sevgiliye susamış, onun güzel yüzünü arzu etmektedir.
Gönül bu ayrılığa katlanamaz, sevgili ile kavuşmayı ister.”*

Nesîmî, mutasavvıf bir şairdir. Dolayısıyla onun şiirindeki terimleri gerçek anlamından çok mecâzî anlamda ele almak gerekir. Bilindiği gibi tasavvufta “sevgili” ; “Allah”tır. Cân, âşığın canıdır. “Susamak” tabirini “çok özlemek” anlamında düşünmek gerekir. Bu dünyadaki her cân, şüphesiz en çok Allah’ı sever ve ayrılığında da en çok onu özler. Aslında tasavvufa göre bu dünya bir sürgün yeridir. İnsanın asıl

vatanı öteki dünyadır. Oradan kopup gelmiş, bir zaman bu dünyada kalacak, sonra tekrar asıl vatanına dönüp gidecektir. Can, insanın içindedir ama, tıpkı kafesteki kuş gibi sürekli çırpınmakta ve uçup gitmek istemektedir. Gideceği yer, daha önce geldiği ruhlar âlemidir. İşte bu beyitte de Nesîmî'nin söylemeye çalıştığı, dile getirmek istediği bu ayrılık ve bu hasrettir.

2. Yandırdı şevkin bağırımı gör tâbişimden kim neçe

Cânım susamıştır lebin âb-ı zülâlin arzular

“Sana duyduğum aşk bağırımı yaktı. Senin aşkının beni nasıl yaktığını görmek istersen bağırımına bak ve nasıl parıldadığını gör. İşte canım bunun için senin dudağının serinletici, billur suyunu arzu etmektedir.”

Eski edebiyatımızda “şevk” kelimesinin sık sık hasret yerine kullanıldığını görürüz. Hasret bir ateştir ve ayrı kalanları yakar. Beytin anahtar kelimelerinden biri de “leb” kelimesidir. Dudak anlamına gelen bu kelime tasavvufta “vahdet”tir. Sevgilinin yüzündeki ince ayva tüyleri yani hat kesret olup, bunlar arasında ağız vahdettir. Yandığını ve bunun içinde “ab-ı zülâl”i aradığını, istediğini söyleyen şair, aslında bir sûfi olarak vahdeti arzulamaktadır. Burada “âb-ı zülâl” sözüyle “âb-ı hayât”a da telmih yapılmıştır. Çünkü sâlik, yani Allah yolundaki derviş vahdeti arzu etmekte, bağırı yanık gezmektedir. Leb yani ağız ise karanlıklar ülkesinde vahdettir. Karanlıklar ülkesinde olan âb-ı hayattır. O ölümsüzlük suyudur. Efsaneye göre İskender, ordusuyla bir memlekete uğramış, orada kendisine ileride bir deniz olduğu, o deniz geçilince 3 ay süren karanlıklar ülkesinin başladığı ve bu ülkede âb-ı hayat olduğu söylenmiş. İskender veziri Hızır’ı da yanına alarak denizi geçmiş ve zulumât(karanlıklar) ülkesine varmış. Bu arada İlyas da yanlarındaymış. İskender’in elinde karanlıkları aydınlatan iki bayrak veya iki mücevher varmış. Birini Hızır ile İlyas’a vermiş ve hangisi suyu bulursa diğerine haber vermek şartıyla ayrılmışlar. Hızır ile İlyas yorulunca bir pınar kenarına oturup karınlarını doyurmak istemişler. Hızır yanında getirmiş olduğu pişmiş balıkları çıkarmış, pınardan elini yıkarken bir damla su balığa sıçramış. Balık o anda canlanıp suya karışmış. Hızır o anda suyun ab-ı hayât olduğunu anlamış ve kana kana bu sudan içmiş, İlyas’a da içirmiş. Böylece Hızır ile İlyas ölümsüzlüğe kavuşmuşlar. Bu suyun bulunduğu zulumât ülkesini İbrahim Hakkı Hazretleri 6 ay gece, 6 ay gündüz olan Kuzey kutbu olarak tarif eder. Ortaçağda da yeryüzünde bilinen yerlerin dışındaki kısımlara zulumât adı verilmiştir. Bu çerçevede ağzın eski şiirimizde bilinmeyecek

kadar küçük olduğunu, ağzın “mim”, “yok”, “hiç” gibi kelimelerle birer mazmun olarak kullanıldığını hatırlatalım.

İşte bütün bunlardan dolayı eski şiirimizde sevgilinin dudağı hayat verici, diriltici özellikleriyle kullanılmıştır diyebiliriz.

3. Yakmak gereksin yaş ile her dem gözün misbâhını

Ger gözlerin gerçekleyn anun hayâlin arzular

“Ey Nesîmî! Eğer gözlerin gerçekten onun hayâlini arzu ediyorsa, her an gözyaşı ile gözlerini yakman gerekir.”

Bu beytte Nesîmî sözü hem gerçek mânâda hem de tasavvufî mânâda kullanıyor. Birinci mısradaki sözü edilen “yaş” ağlamaktan doğan gözyaşıdır. Sürekli ağlamak göz pınarlarının kurummasına ve sonuçta gözün kör olmasına sebep olur. Beyitte bu “yakmak” kelimesi ile dile getirilmektedir. Çünkü gözyaşı tuzlu bir su olduğu için aynı zamanda yakıcıdır da. İnsan, dünya gözü dediğimiz yüzümüzde yer alan gözle ancak dünyada olup biten hadiseleri, nesnelere görebilir. Onun dışındaki şeyleri görebilmek için bu organ yeterli değildir. İşte şairin asıl görülmesini istediği şeyler de onlardır. “Onun” dediği, o sevgilinin yani Allah’ın hayâlidir. O da sahip olduğumuz bu gözlerle görülemez. Allah’ın hayâl edilebilmesi ancak ve ancak “kalp gözü” dediğimiz insanın içindeki “gönül” ile mümkündür. Gerçekten insanın bir şeyi düşlediği hayâl ettiği zaman gözlerine kapatması boşuna değildir. İnsanın gözlerinin bu dünyayı seyrederken başka âlemlerin hayâlini kurması ise oldukça zordur. Şairin söylemek istediği budur. Onu görmek istiyorsan, hayâl etmek istiyorsan dünya gözünü kapat, kalp gözünü aç!

4. Çarhın hilâl ü bedrine gönlüm dilemez bakmağa

Niçin ki yüzün bedrini kaşın hilâlin arzular

“Gönlüm bu dünyanın hilâline ve bedrine bakmak istemez. Sebebini sorarsan, benim gönlüm senin bedre benzeyen yüzünü ve hilâle benzeyen kaşını arzu eder.”

Bizim eski edebiyatımızın çok yaygın olan benzetmelerinden ikisini Nesîmî de bu beytinde hem de açıklamak suretiyle ortaya koymaktadır. Bilindiği gibi eski şiirimizde sevgilinin yüzü her zaman ayın ondördüne benzetilir. Bu benzetme hem şekil açısından hem de renk açısındandır. Ayın bedr hali, veya ondördü dediğimiz şekli “dolunay” şeklindedir. Yani ayın en mükemmel ve en gösterişli olduğu zamandır. Son

derece parlaktır ve yuvarlaktır. Bir altın top gibidir. İşte ayın tam bu hâli sevgilinin yuvarlak ve parlak yüzüne teşbih edilir.

Hilâl sevgilinin kaşdır. Aslında hilâl; ayın yeni doğmuş hâlidir ve bir hançeri andırır. Bilindiği gibi hançer yerine göre yaralayıcı, öldürücü bir silahtır. Kaş, göz ve kirpikler aşığın her zaman elinden kan ağladığı sevgiliye ait unsurlardır. Bu özelliğinden dolayı da her zaman gamze, kirpik, ok, yay, mızrak ile birlikte şiirde kullanılır. Tabii bu öldürücülük veya yaralayıcılık vasfi aşığın gönlü için sözkonusudur. Zaten âşık ne zaman hilâle baksa sevgilinin kaşını, ayın ondördüne baksa sevgilinin yüzünü hatırlar. Ayrıca tasavvufta “kaş”ın ve “yüz”ün vahdet olduğunu da belirtelim. Yüz, saç ile birlikte düşünüldüğünde burada saç kesettir. Çünkü her zaman saç bir buluta, sevgilinin yüzü de bu bulutun arasından sıyrılan aya veya güneşe teşbih edilmiştir. Bulut ve saç perdedir, engeldir. Yüz vahdet olduğunda ona ulaşmayı engelleyen kesettir.

5. Yâ-Rab ne hûrî-çehredir şol mâh-ı tâbân yüzü kim

Gördükçe anun yüzünü güneş zevâlin arzular

“Ey Allahum, onun şu ayın ondördüne benzeyen parlak yüzü nasıl bir hûri yüzüdür ki, güneş onun yüzünü gördükçe bir an önce kaybolmak ister.”

Bu beyitteki benzetmeler de bir önceki beyitteki benzetmelerden çok farklı değildir. Sevgilinin yüzü cennete ait güzellerin yani hûrilerin yüzüne benzetilmiştir. Bir mübâlağa yapılarak böyle bir yüz parlaklığı karşısında kalan güneş bile bir an önce sönmek, ortadan kaybolmak istemektedir. Hûriler dünya gözü ile görünmeyen cennete ait varlıklar olduğundan zeval(kaybolmak, görünmemek, saklanmak) kelimesi ile aralarında ilişki düşünülebilir.

6. Âşıkların âzârına gör kim neçe bel bağlamış

Şol bî-vefâ aşıkların niçin vebâlin arzular

“Seni gerçekten seven âşıkların bak ki senin sitemlerini, kötülüklerini nasıl dört gözle bekler olmuş. Şu vefâsız, samimiyetsiz, seni sevdiğini söyleyen ama gerçekte sevmeyenler niçin vebâl altına girmek isterler? Bilmem”

Divan şiirinde âşığın şikâyet ettiği şey; sevgilisinin onun azarlaması, ona kötü söz söylemesi değildir. Aşığın asıl korktuğu şey; sevgilisinin tegâfûl göstermesi yani ilgisizliği, ondan habersizmiş gibi görünmesidir. Aşığı asıl parışan eden budur. Çünkü sevgilinin kötü söz söylemesi bile onunla ilgilendiğini gösterir. “Bel bağlamak” tabiri,

“güven” ifade eden bir sözdür. Burada kendisine güven duyulan, aşkından emin olunan sevgilidir. O hep azarlamalarına devam edecek, aşık da buna seve seve katlanacaktır. Bunun kesilmesinden kim meded umar? Elbette rakipler. Yani bî-vefâ olan âşıklar. Onlar niçin bunu boşu boşuna beklerler de vebâl altına girerler. Senin günahını alırlar, çünkü sen asıl onların beklentilerini boşa çıkarırsın.

7. Şehdin hadîsi hem şeker hoş gelmez ol müştâka kim

Şol Rûh-ı Kudsün mantığı şîrin-makâlin arzular

“O şekilde susamış olanı bal ve şekerden sözler kandırmaz. O sadece Cebrail’in konuşması ile şirin sözlerini arzu eder.”

Eski şiirimizde “Rûh-ı kuds”, Cebrail(Cibril) için kullanılmıştır. Cebrail’in bu isimle anılmasının sebebi de; Allah’ın emri ile Hz.Meryem’in kaftanının yenine (Hz.İsa’nın ruhunu) üflediği içindir. Bilindiği gibi bu üfürüşten Hz.İsa dünyaya gelmiştir. Yani kutsal ruh demektir.

Şair burada bizzat Allah’ın kendisine aşık olduğunu, arada bir başkasının bulunmasını istemediğini açık bir biçimde dile getirmektedir. “Hoş gelmez ol müştâka” dediği de, bu susamanın farklı olduğunu vurgulamak içindir. Çünkü Allah aşkıyla yanan, ona susamış âşığa, ne kadar güzel ve tatlı da olsa bal ve şekerin fayda etmeyeceği ortadadır. Aynı zamanda “mantık” yani konuşma ve “şîrin-makal” yani hoş söyleyiş “ağız”la ilgili terimlerdir. Aşığın istediği bunlardır. Ağız ise vahdettir. Yani tekliktir, Allah’tır. Gerçek sevgilidir.

8. Çîn nâfesinden bezdi cân anberden usandı gönül

Her subh-dem şol dilberin zülfiyle hâlin arzular

“Canımız Çîn nâfesinden bezdi, gönlümüz de artık anberden usandı.Canımız ve gönlümüz her sabah senin zülfünü ve benlerini arzu eder.”

Bilindiği gibi nâfe, Misk âhûsu denilen hayvanın göbeğinden çıkarılan bir çeşit urdur. Bu, bildiğimiz son derece güzel bir koku olan miskin ham maddesi olarak bilinir. Bazan misk âhûsunun kendisine de nâfe denilmiştir. Kelime eski şiirimizde daha çok misk, Hıta, Hutun, ahu gibi kelimelerle tenâsüb içinde kullanılmıştır. Özellikle saç veya zülf ile bir arada kullanılması, sevgilinin saçının misk gibi güzel kokulu olması dolayısıyladır.

Beytin birinci mısraındaki bir başka kelime “anber”dir. Anber, Hind denizlerinde yaşayan bir çeşit ada balığından elde edilen yumuşak,

yapışkan ve kara renkte, güzel kokulu bir maddedir. Anber bir ur olup balık tarafından dışarı atılır. Bunun için su üzerinde parça parça yüzer vaziyette veya sahile vurmuş olarak bulunur. Divan şairleri anberden kokusu ve rengi münasebetiyle sözedirler. Sevgilinin saçı daima misk veya anber kokar. Öyle ki âşık, sevgilinin saçının adını anacak olsa her yer anber kokusuyla dolar. Sevgilideki hat ve ben ise anberin ta kendisidir. Bu beyitte de rengi ve şekli bakımından sevgilinin yüzündeki benlere teşbih edilmiştir. Şair burada “nâfeden ve anberden gönül bezdi” derken bunlara karşılık olarak ikinci mısradaki ileri sürdüğü sevgilinin zülüfleri ve benleri(hâl)ni özlediğini, gerçek misk ve anberin onlar olduğunu, asıl onları istediğini söylemektedir.

9. Aşkında kurbân olduğum ister Nesîmî sor neden

Şol ma'nîden kim dünyede her şey kemâlin arzular

“Ey Nesîmî, o güzel aşkında kurban olmamı ister. Bunun nedenini sor bakalım niçin kurban olmamı ister? Bunun anlamı şudur ki dünyâda her şey kemâle ulaşmak ister.”

Nesîmî kendini olayın dışında tutarak “Nesîmî!” diye sanki bir başkasına hitab ederek bir “tecrîd” sanatı yapmaktadır. Şair önce bir durumu söylemekte (ki bu, sevgilisinin ondan kendisi için kurban etmesini istemesidir), sonra Nesîmî bunun nedenini sorup yine kendisi cevabını vermektedir.

İkinci olarak sevgiliye kurban olmayı şairin bizzat kendisi istemekte ve sonra da bunun nedenini açıklamaktadır. Bilindiği gibi “kurban” kelimesi Arapça bir kelime olup, “kurb” kökünden gelmekte ve yakınlık, yakın olma gibi mânâları bulunmaktadır. Kurbân, Allah’a yakınlığın ifadesidir. Allah sevgili olunca ona kavuşmanın tek yolu onun yolunda kurbân olarak ona ulaşmak veya ona yakınlaşmaktır. Bu tabii ki bir kemâldir. Yani olgunluktur. İnsan sevdiğine kendisini kurban edebilmesi için bir “kemâl” derecesine ulaşması lâzımdır. Kurban olmanın bizzat kendisi de kemâle ulaşmaktır. Çünkü Allah, kemâl-i mutlak. İnsan, bu dünyâda bütün sevdiklerinden (*sadece can değil, belki mal, mülk, çoluk çocuk, makam, mevki vs.*) vazgeçmedikçe, bunları birer birer gerçek sevgili yolunda kurban etmedikçe kâmil (*olgun*) bir mü'min olamaz. Kemâle ermek bunları kurban etmekle mümkündür. Allah'ı Hz. İbrahim gibi sevmek gerekir. Çünkü o, en çok sevdiğinin yolunda canından çok sevdiği oğlunu kurban etmek için sınanmış ve bundaki samimiyeti görüldükten sonra da bağışlanmıştır. İşte Allah böyle sevilmelidir.